

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

ГНИЛИЦЬКИЙ М. В.

УДК 339. 341.1.009.12

Гнилицький М. В. Теоретичні засади дослідження глобальної конкуренції

У статті розглянуто теоретико-методологічні підходи до аналізу глобальної конкуренції. Ідентифіковані еволюційні етапи розвитку економічної думки до питань конкуренції та міжнародного поділу праці. Визначено місце глобальної конкуренції в системі управління економікою.

Ключові слова: глобалізація, глобальна конкуренція, наукові школи, дефініції та підходи до управління економікою.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 22.

Гнилицький Максим Володимирович – аспірант, кафедра економіки та менеджменту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: maks024@gmail.com

УДК 339. 341.1.009.12

UDC 339. 341.1.009.12

Гнилицький М. В. Теоретические основы исследования глобальной конкуренции

Gnilitskiy M. V. The Theoretical Basis of the Study of Global Competition

В статье рассмотрены теоретико-методологические подходы к анализу глобальной конкуренции. Идентифицированы эволюционные этапы развития экономической мысли к вопросам конкуренции и международного разделения труда. Определено место глобальной конкуренции в системе управления экономикой.

The article deals with theoretical and methodological approaches to the analysis of global competition. Evolutionary stages in the development of economic thought to the competition and the international division of labor are identified. The place of global competition in the system of economic management is defined.

Ключевые слова: глобализация, глобальная конкуренция, научные школы, дефиниции и подходы к управлению экономикой.

Key words: globalization, global competition, scientific schools, definitions and approaches to economic management

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 22.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 22.

Гнилицький Максим Владимирович – аспірант, кафедра економіки та менеджменту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

Gnilitskiy Maksim V. – Postgraduate Student, Department of Economic and Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: maks024@gmail.com

E-mail: maks024@gmail.com

Глобалізація є однією з найхарактерніших ознак сучасного розвитку світової економіки. Вона охопила майже всі сфери і процеси економічного життя, створюючи як переваги, так і труднощі для цілих країн, окремих галузей та підприємств у здійсненні ними господарської діяльності. Саме глобалізаційні явища призвели до появи нової форми конкуренції, яка стала наслідком виходу за межі окремої країни, виробництва і капіталу, а загалом і національної економіки, формуючи відповідну всесвітню глобальну систему конкурентних відносин. На нашу думку, еволюція конкурентних відносин позначилася і на механізмах отримання конкурентних переваг.

Центральним поняттям, що виражає сутність ринкових відносин, є поняття конкуренції. Її можна вважати найважливішою ланкою всієї системи національної економіки в умовах ринкових відносин. Вивчення проблеми конкуренції й конкурентоздатності до 90-х років минулого століття в Україні не мало необхідності, тому що в радянських економічних дослідженнях термін «конкуренція» майже не застосовувався. Відповідні основні теоретичні дослідження з цього питання проводились закордонними вченими.

Перші найбільш цілісні теоретичні положення про рушійні сили конкурентної боротьби з'явилися лише у середині XVIII сторіччя. Вихідним положенням класичної теорії був принцип абсолютних переваг, сформульований А. Смітом. Видатний економіст вперше довів, що конкуренція, урівнюючи норми прибутку, приводить до

оптимального розподілу праці і капіталу [1]. У своїй фундаментальній праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.) він визначив поняття конкуренції як суперництво і ототожнив її з «невидимою рукою», відповідно до якого конкуренція виступає найважливішим механізмом забезпечення ефективності, пропорційності та динамічності ринкової економіки [2].

Дослідження, що присвячені вивченню питань конкурентоспроможності національних економік, проводились такими науковцями, як Я. Базиліук, Л. Піддубна, В. Бабич, Л. Антоненко, О. Шнипко, Л. Антонюк, Я. Жаліло, Я. Белінська, О. Швиданенко, Т. Гончарук, Б. Губський, О. Білорус, Ю. Мацейко, Б. Кваснюк, З. Герасимчук, Л. Ковальська, А. Алімов, В. Ємченко, Ю. Полунеев, С. Хамініч, В. Дергачова.

Метою статті є виявлення та систематизація теоретичних підходів щодо виявлення глобальної конкурентоспроможності на сучасному етапі з урахуванням трансформаційних процесів у світовій економіці та Україні.

Модель досконалої конкуренції, теоретичні засади якої заклали А. Сміт, повністю виключали будь-який свідомий контроль над ринковими процесами. Координуючим елементом у його теоретичних положеннях постає цінова система в абсолютно децентралізованій економіці. Подальший розвиток теорії абсолютної переваги здійснив Давид Рікардо, розробивши теорію відносної переваги [3]. На прикладах він показав, що країна може імпортувати будь-який товар, навіть якщо вона виго-

товляє його самостійно з низькими витратами, а інші товари вона виготовляє з більшою ефективністю. Спеціалізація в торгівлі здійснюється в такому випадку не в результаті порівняння виробничої ефективності учасників обміну в одній галузі, а в результаті порівняння відносних переваг по кількох галузях. Д. Рікардо побудував модель досконалої конкуренції та описав, як функціонує така система в довгостроковій перспективі. Для умов, які розглядав учений, принциповим є те, що ціни складаються лише під дією попиту та пропозиції в результаті конкурентної боротьби. Фірми приймають рішення на підставі якісно-цінових матриць, що мінімізують витрати виробництва та реалізації продукції. Теоретичне абстрагування дозволило Д. Рікардо обґрунтувати довгострокові варіанти вирішення проблеми зростання в умовах досконалої конкуренції, теорії цінності та розподілу на основі граничної продуктивності.

Ідея досконалої конкуренції допомогла зрозуміти, яким чином ціни в довгостроковій рівновазі поєднуються з принципами децентралізованого управління і як останні сприяють розвитку капіталістичної економіки. З цього приводу Дж. С. Мілль зазначав, що оскільки конкуренція є основним регулятором цін, заробітної плати, ренти, вона сама по собі є законом, що встановлює правила цього регулювання. Він зробив суттєвий внесок у теорію конкуренції: розробив рівняння міжнародного попиту, виділив неконкуруючі групи на ринку, дав класифікацію цінової еластичності попиту, розробив поняття економії на масштабах і альтернативних витрат [4].

Неокласична школа політекономії, розквіт якої припадає на XIX ст., точніше та повніше представила вплив досконалої конкуренції на цінову систему. Особливо значними в цьому сенсі можна вважати неокласичні концепції А. Маршалла, який, розвиваючи основні положення класиків, повніше обґрунтував механізм автоматичного встановлення рівноваги на ринку за допомогою досконалої (чистої) конкуренції та дії законів граничної корисності та граничної продуктивності. Ним уперше були піддані критиці умовності моделі чистої конкуренції. Розробка теорії аналізу часткової та довгострокової стійкої рівноваги на ринку, а також врахування розвитку технології та споживчих переваг при визначенні відносних цін дозволили створити основи теорії нової моделі конкуренції – монополістичної [5].

У цілому весь кінець XIX – початок XX ст. є періодом, що змінив багато сталих поглядів на конкуренцію і її роль в економіці. Незадоволеність існуючою моделлю досконалої конкуренції головним чином була викликана надмірною увагою лише одному виду конкуренції – ціновій і неможливістю розкрити за її допомогою суть конкурентної діяльності. Й. Шумпетер, Ф. А. Хайек вказували на елементи монополії, що пронизали економіку і що не знаходять відображення в існуючій концепції. Головне ж, що викликало заперечення, – економічна концепція досконалої конкуренції – була не в змозі відбити глибинне коріння конкуренції, нехтувала динамікою конкурентної діяльності, ігнору-

вала важливість тимчасового чинника і обходила поверхневою мотивацією активності конкурентів [6].

Новим етапом теоретичних досліджень конкуренції став вихід відомої роботи Дж. М. Кейнса «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» [7].

Основною сферою протиборства неокласичної школи і нового напрямку стали дискусії навколо питань ціноутворення, що почалися з появи роботи П. Сраффі «Закони отримання доходів в умовах конкуренції» (1926 р.). Уперше П'єро Сраффа поставив питання про вплив ефекту зростаючої віддачі від масштабу на структуру конкурентного ринку, що формує умови монополізації цього ринку, та обґрунтував поняття недосконалої конкуренції як закономірний результат діяльності монополістичних об'єднань. Він висунув принципове положення, що вивчення ринкових законів необхідно починати з монополії, а не з конкуренції, як це притаманно неокласичній теорії.

Представниця кембриджської школи неокласики Джоан Вайолет Робінсон у книзі «Економічна теорія недосконалої конкуренції» (1933 р.) досліджувала ринкові аспекти монополізації, зміни у механізмі ціноутворення та утворення монопольного прибутку [8].

Вивченням конкуренції на сучасному етапі плідно займається Майкл Портер, який є найвпливовішим сучасним науковцем з цього напрямку і є автором концепції конкурентної стратегії та міжнародної конкурентоспроможності [9 – 13].

У цілому, до середини XX ст. сформувалися загальні уявлення про суть конкуренції та її основні рушійні сили, що виразилися в постулюванні чотирьох класичних моделей: досконалої (чистої) конкуренції, монополістичної, олігополістичної конкуренції та чистої монополії. Дані моделі й сьогодні є відправним пунктом у дослідженні конкуренції і конкурентних переваг. Сучасні наукові школи, що досліджують маркетинг і конкуренцію, використовували багатий теоретичний і практичний досвід при вивченні і подальшому розвитку методології конкуренції. У даний час можна виділити три основні наукові центри, що інтенсивно розробляють дані проблеми:

- ✦ наукова школа США і Гарвардська школа бізнесу. Професори М. Портер, А. Чандлер, М. Енрайт, Дж. Макартур складають ядро цієї школи. Вперше були представлені результати вирішення проблем оцінки конкурентоспроможності виробів, компаній і окремих галузей, зроблено великий внесок у стратегічне управління компанією в умовах конкуренції, виділено та оцінено чинники конкурентних переваг, ключові успіху; особливо істотних результатів вдалося досягти в дослідженні проблем регулювання конкуренції на рівні галузей;
- ✦ школа, представлена науковими центрами Японії. Університети Токійський, Хітоцубаси, Васеда, Мейдзі, координують свої дослідження в галузі нецінової конкуренції, спільного з конкурентами просування продукції; велика увага приділяється проблемі співробітництва та вза-

- емодії національних виробників з метою завоювання нових географічних ринків збуту. Яскравими представниками японської школи є професори Х. Такеучі, Х. Кобоясі, М. Цучія, Ногучі;
- ✦ *Європейська школа дослідження конкуренції*. Швейцарія, Швеція, Данія, Австрія, Італія, Німеччина практично мають власні, хоч і багато в чому проамериканські, моделі, що описують конкурентну поведінку компанії. Особливо детально висвітлені в наукових працях європейських учених питання конкуренції в міжнародному масштабі (глобальна конкуренція).

У результаті розвитку конкуренції вчені почали надавати їй особливого значення, її дії вміло зорієнтували в сучасному розвитку економіки і обґрунтували подальший розвиток. Російські вчені А. Юданов, Ш. Магомедов, Р. Фатхутдінов, А. Брильов, А. Кулешова та інші вважають необхідним створення міцної законодавчої бази для управління процесами конкуренції, українські вчені В. Крамаренко, Б. Холод, С. Гаркавенко, О. Гудзинський, Г. Пастернак-Таранущенко, В. Полторах та інші впевнені в необхідності контролю конкуренції на державному рівні.

На сучасному етапі існує велика кількість трактувань терміна «конкуренція» (табл. 1).

Як видно з результатів аналізу підходів до вивчення поняття «конкуренція», її рисами є:

- ✦ цивілізований, легалізований характер цієї боротьби;
- ✦ подібність (взаємозамінність) товарів, виробники яких втягнені у конкурентну боротьбу;
- ✦ обмеженість можливостей кожної з конкуруючих сторін впливати на умови обігу товарів на відповідному ринку внаслідок самостійних дій інших сторін;
- ✦ ідентичність або наближеність потреб цільових груп споживачів, стосовно яких точиться конкурентна боротьба;
- ✦ спільність, тотожність мети, заради якої виникає це суперництво.

Таким чином, представляється доцільним визначення глобальної конкуренції в системі управління економічними процесами (рис. 1). Конкуренція у світових галузях може деформуватися політичними мотивами, що мають або не мають відношення до економіки.

Для того щоб підтримувати конкурентну рівновагу з погляду системності державам, можливо, доведеться зробити захисні інвестиції в конкретні ринки та місцевості, щоб не дозволити конкурентам одержати переваги, які можуть виявитися глобальними.

Таблиця 1

Підходи до сучасного трактування поняття «конкуренція»

Автор(-и)	Визначення поняття «конкуренція»
Райзберг Б. А. [15]	Економічний процес взаємодії, взаємозв'язку й боротьби між виступаючими на ринку підприємствами з метою забезпечення кращих можливостей збуту своєї продукції, задоволення різноманітних потреб покупців
Кіперман Г. Я. [16]	Процес взаємодії, взаємозв'язку й боротьби виробників і постачальників при реалізації продукції, економічне суперництво між відособленими товаровиробниками або постачальниками товарів (послуг) за найбільш вигідні умови збуту
Макконнел К. Р., Брю С. Л. [17]	Наявність на ринку більшої кількості незалежних покупців і продавців, та можливість для них вільно входити на ринок і залишати його
Маршалл А. [18]	Змагання однієї людини з іншими, особливо при продажу або купівлі чого-небудь
Спірідонов І. А. [19]	Економічний процес взаємодії, взаємозв'язку й боротьби між виступаючими на ринку підприємствами з метою забезпечення кращих можливостей збуту своєї продукції, задоволення різних потреб покупців й одержання найбільшого прибутку
Перцовський Н. І. [20]	Процес управління суб'єктом власними конкурентними перевагами для досягнення своїх цілей у боротьбі з конкурентами, за задоволення об'єктивних або суб'єктивних потреб у межах законодавства або в природних умовах
Фатхутдінов Р. А. [21, 22]	Змагання господарюючих суб'єктів, коли їхні самостійні дії ефективно обмежують можливість кожного з них односторонньо впливати на загальні умови обігу товарів на відповідному товарному ринку

Згідно із Законом України «Про захист економічної конкуренції» «економічна конкуренція – це змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибрати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначити умови обороту товарів на ринку» [14].

ВИСНОВКИ

Національні держави все більше втрачають можливість ефективно використати такі традиційні важелі макроекономічного регулювання, як імпорتنі бар'єри й експортні субсидії, курс національної валюти та ставку рефінансування центрального банку. В умовах усе більш наростаючої взаємозалежності національних господарств уряди змушені користуватися цими важелями з оглядкою на інші держави, інтереси яких можуть бути

при цьому зачеплені. Крім того, доводиться зважати і на поведження впливових недержавних суб'єктів міжнародних економічних відносин – транснаціональних компаній, транснаціональних банків, міжнародних інвестиційних фондів, які своїми відповідними діями можуть звести нанівець очікуваний ефект від заходів, що вживаються, або навіть використати їх на шкоду даній країні.

Рис. 1. Місце глобальної конкуренції в системі управління економікою

Загрози пов'язані не стільки з основними тенденціями глобалізації, скільки із неадекватною зовнішньоекономічною політикою економічно розвинених країн, що накладається на них. Розвинуті країни, претендуючи на роль глобального центру, насправді не є ним саме тому, що у своїй політиці подвійних стандартів не йдуть далі найближчих власних національних інтересів. Особливість ситуації полягає в тому, що, продовжуючи цю політику в міжнародній торгівлі, інвестиціях, валютно-кредитних відносинах, вони намагаються підсилити свої переваги зовсім не вищого порядку. Митні бар'єри, замасковані під антидемпінгову політику, захищають ресурсні переваги економічно розвинених країн, причому захищають у підсумку від того самого процесу глобалізації, ініціаторами якого ці країни і є. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Конотопов М. В.** История экономики / М. В. Конотопов. – Киев : Издательство: Академический проект, 2000. – 368 с.
2. **Проскурін П. В.** Історія економіки та економічних учень. Нариси економічної історії індустріальної цивілізації : Навч. посіб. / П. В. Проскурін. – Видавництво КНЕУ, 2005. – 372 с.
3. **Афанасьев В. С.** Давид Рикардо / В. С. Афанасьев. – М. : Экономика, 1988. – 128, [2] с. – (Из истории экономической мысли).
4. **Субботин А. Л.** Джон Стюарт Милль об индукции [Текст] / А. Л. Субботин ; Рос. акад. наук, Ин-т философии. – М. : ИФ РАН, 2012. – 76 с.
5. **Бурджалов Ф.** Экономическая роль социальной деятельности государства / Ф. Бурджалов. – М. : ИМЭМО РАН, 2009. – 251 с.
6. **Фатхутдинов Р. А.** Управление конкурентоспособностью организации / Р. А. Фатхутдинов. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Эксмо, 2005. – 544 с.
7. **Кейнс Дж. М.** Общая теория занятости, процента и денег [Текст] : учеб. пособие / Дж. М. Кейнс. – М. : Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.

8. Історія економіки та економічної думки: від ранніх цивілізацій до початку ХХ ст. / За ред. Козюка В. В., Родіонової Л. А. – К. : Знання. – 2011. – 566 с.

9. **Портер М. Е.** Стратегія конкуренції: методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Е. Портер; [пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський]. – К. : Основи, 1998. – 390 с.

10. **Портер М.** Конкурентное преимущество как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / М. Портер; [пер. с англ.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 715 с.

11. **Портер М.** Конкуренция / М. Портер. – М. : Вильямс, 2007. – 439 с.

12. **Портер М.** Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран / М. Портер; [пер. с англ.]. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.

13. **Портер М.** Стратегія конкуренції / М. Портер; [пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський]. – К. : Основи, 1997. – 380 с.

14. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 № 2210-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>

15. **Райзберг Б. А.** Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – [4-е изд., доп. и перераб.]. – М. : ИНФРА-М., 2004. – 480 с.

16. Рыночная экономика: словарь / под общ. ред. Г. Я. Кипермана. – М. : Республика, 2003. – 455 с.

17. **Макконнел К. Р.** Экономикс: Принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконнел, С. Л. Брю / – В 2 т. : Пер. с англ. – М. : Республика, 1992. – 799 с.

18. **Маршалл А.** Принципы экономической науки / А. Маршалл; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1993. – Т. 1. – 26 с.

19. **Спиридонов И. А.** Международная конкуренция и пути повышения конкурентоспособности экономики России : [учеб. пособ.] / И. А. Спиридонов / – СПб. : Бизнес-пресса, 2000. – 336 с.

20. **Перцовский Н. И.** Международный маркетинг : [учеб. пособ.] / Н. И. Перцовский, И. А. Спиридонов, С. В. Барсукова; под ред. Н. И. Перцовского. – М. : Высш. шк., 2001. – 239 с.

21. **Фатхутдинов Р. А.** Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент / Р. А. Фатхутдинов / – М. : Маркетинг, 2002. – 892 с.

22. **Фатхутдинов Р. А.** Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р. А. Фатхутдинов. – М. : Инфра-М, 2000. – 312 с.

Науковий керівник – д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки та менеджменту Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна **Бабич В. П.**